

ӘОЖ: 61.616.5-089-74

ТРАНСПЛАНТАЦИЯҒА КЕДЕРГІ БОЛАТЫН ФАКТОРЛАР

Бисембаева Наргиз Ерболқызы

bissembayeva1999@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Жаратылыстану ғылымдары факультеті

Жалпы биология және геномика кафедрасының 4-ші курс студенті

Ғылыми жетекшісі – м.ғ.д., профессор О.З.Ильдербаев

Адам - бұл физиология қызметіндегі ақыл.

Олдос Хаксли

Адам ағзасы күрделі және өте нәзік механизм болып табылады, онда "бұзылулар" мен "сәтсіздіктер" жиі кездеседі. Көбінесе оларды түзетуге болады, бірақ кейде емдеу мүмкін емес, ол үшін бар тіндерді немесе органды басқасына ауыстыруыңыз керек. Бұл жағдайда транспланттаудың қажеттілігі туындайды, жеке тінді немесе тұтас органды тірілту рәсімі, оның қажеттілігі, құрылымның қайтымсыз зақымдануымен немесе функционалдық дәрменсіздігімен байланысты туындайды, оның орнына өзінің немесе басқа организмнен алынған тін немесе орган орналастырылады. Трансплантацияның мақсаты - тіннің немесе ағзаның ақаулы бөлігін ауыстыру және осы аймақтың регенерациясын ынталандыру. Бұл тақырыпты жақсы түсіну үшін трансплантологияның кейбір тұжырымдамаларын түсіну қажет немесе кем дегенде танысу керек. Сондықтан мен осы салаға қатысты бірнеше негізгі ұғымдарды ашуға тырыстым.

Трансплантология - бұл ағзаларды трансплантациялау мәселелерін, сондай-ақ жасанды ағзаларды құру перспективаларын зерттейтін медицина саласы. Алайда, жедел прогресспен қатар, медицина, психология, құқық және этика саласындағы мамандардың бірлескен жұмысын қажет ететін осы салада құқықтық және этикалық проблемалар көбейіп келеді.

Тіндер мен мүшелерді трансплантациялау бірнеше түрде болады:

1. Ауотрансплантация немесе аутологиялық транспланттау – трансплантаттың реципиенті оның өзі үшін доноры болып табылады. Мысалы, дененің зақымдалмаған жерлерінен теріні қатты күйікке күйген жерлерге ауотрансплантациялау кең таралған.

2. Аллотрансплантация - бұл трансплантацияны басқа адамнан, бірақ сол биологиялық түрден трансплантациялау. Медицинада трансплантация адамнан адамға жасалады.

3. Гетеротрансплантация - тіндерді немесе мүшелерді бір түрдің дарағынан (донор) басқа биологиялық түрдің дарағына (реципиент) ауыстырып салу. Гетеротрансплантация кезінде құрылымы мен қызметі ұқсас тіндері мен мүшелері бар жануар адам үшін донор бола алады.

3. Ксенотрансплантация немесе спецификалық трансплантация дегеніміз – ағзаларды, тіндерді немесе жасушалық органоидтарды бір биологиялық түрдің денесінен ағзаға немесе оның басқа биологиялық түрінің бір бөлігіне ауыстыру. Ксенотрансплантация кез-келген трансплантация, имплантация процедурасы деп аталады.

Қазіргі уақытта трансплантацияға кедергі болатын бірнеше факторлар бар. Басқа елдердегідей, біздің елде де мүшелер мен тіндерді трансплантациялау адам денсаулығын сақтау мен қолданудың маңызды бөлігі болып табылады. Бірақ, ең бірінші мәселе - ол қарапайым адамдардың қымбат трансплантацияға қаражаты жеткіліксіз болуы.

Біздің елімізде онкологиялық аурумен ауыратын және трансплантацияны қажет ететін адамдар саны аз емес, әсіресе ауруға шалдыққан кішкентай сәбилер саны жылдан жылға көбеюде. Көпшілігінде бұл жас және еңбекке қабілетті жастағы адамдар, олар отбасын құрып, сақтап, қоғамға пайда әкеліп, өмірден ләззат ала алады. Дәрігерлер бұл науқастарды теориялық тұрғыдан бір жыл ішінде құтқаруға болады дейді, бірақ биологиялық материалдың жетіспеушілігі оларды, яғни трансплантацияға мұқтаж адамдарды азаптауға мәжбүр етеді. Органдарға мұқтаж адамдардың шамамен 75 пайызы өз кезегін күтпей-ақ баяу өлімге ұшырауы мүмкін. Сонымен қатар, Қазақстанда ерте жастағы балаларда ағзаларды трансплантациялау іс жүзінде жоқ деуге болады.

Қазіргі заманғы трансплантологияда донорлық ағзалардың жеткіліксіз саны екінші проблема болып табылады. Ағза орналасқан кезде де донор мен реципиенттің иммуногенетикалық параметрлері толық сәйкес келуі қажет. Бірақ бұл трансплантацияланған тіндердің немесе ағзаның тамыр алатынына кепілдік емес.

Денсаулық сақтау министрлігінің дерегінше, 2020 жылғы ақпандағы жағдай бойынша Қазақстанда трансплантация күту парағында 3323 адам тұр, олардың ішінде: бүйректі транспланттауға – 2832 ересек және 77 бала; бауырды транспланттауға – 242 ересек және 5 бала; жүректі транспланттауға – 156 ересек және 10 бала; өкпені транспланттауға – 1 ересек адам бар. Жыл басынан бері донорлықты күтпей 257 адам қайтыс болғаны туралы мәліметтер айтылған.

Қазақстан ағзаларды транспланттау саны бойынша ТМД елдерінің арасында үшінші орында. Жыл басынан бері біздің елімізде органдарды трансплантациялау бойынша тек екі операция жасалды - бұл тек мәйіт донорлығы. Себебі - донорлардың болмауы. Ал коронавирус бұл жағдайды одан сайын қиындатты.

Донорлық жетіспеушілік мәселесі бұрын да болған, бірақ "денсаулық туралы" жаңа кодекстің қабылдануымен бұл проблема одан да күрделі сипатқа ие болды. Өйткені, 2009 жылдан бастап «Халықтың денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» кодекстің 169 бабының 10 тармақшасына сәйкес Қазақстанда келісім беру презумпциясы жұмыс істеді. Бұл дегеніміз, егер адам тірі кезінде оның мүшелерін трансплантациялау үшін пайдаланудан бас тартпаса, онда ол қайтыс болған жағдайда дәрігерлер бұл құқықты өзіне қалдырады. Бірақ заңға жаңа түзетулер енгізілгеннен кейін келісім жойылды. Мысалы, Беларусьда донорлық проблемалар мүлдем жоқ. Себебі республикада келісім презумпциясы бар. Онда тіпті трансплантация үшін кәмелетке толмағандардың мүшелерін пайдалануға рұқсат етіледі. Біздің заңнама бойынша тұрғылықты жеріміз бойынша емханаға барып, келісімді тіркеу немесе Egov Үкімет порталы арқылы органдарды алуға рұқсат беру қажет.

Сонымен қатар, шетелде пациенттің өз жасушаларынан тіндер мен мүшелерді өсіру бойынша әзірлемелер сәтті жүргізілуде. Қазірдің өзінде кейбір ғылыми-медициналық

орталықтарда өсірілген сүйек кемігін, миокардты, бауыр мен ұйқы безін трансплантациялау тәжірибеге енгізілуде, бұл болашақта трансплантацияланған мүшелерден бас тарту мәселесін толығымен шешуге уәде береді.

Шетелдік трансплантологияда жасанды органдар – өкпе, жүрек, бүйрек кеңінен қолданылады. Әдетте, мұндай жоғары технологиялық құрылғылар тиісті органның функциясын тірі донорлық орган алынғанға дейін ғана қамтамасыз етуге арналған, бірақ қазірдің өзінде бірнеше жыл үздіксіз қызмет етуге арналған жүйелер әзірленуде.

Өкінішке орай, қазақстандықтар донорлық мәселелерде консервативті. Өлгеннен кейін органдарды құрбан етуден бас тарту көптеген адамдарда діни нанымдармен байланысты. Алайда, ислам мен христиан дінің ұстанушылар трансплантацияға рұқсат береді, егер адам қайғылы өлімнен кейін басқа адамдардың өмірін сақтап қалса, бұл үлкен мейірімділік, игі іс деп санайды. Әл-Мәдина мешітінің ұстазы Қайрат Базарбайұлының айтуынша, ислам дінінде трансплантацияға, яғни мүше ауыстыруға рұқсат етілген.

«Адамның денсаулығына қатер төнген жағдайда тіріден тіріге ағзаларды трансплантация жасауға рұқсат бар. Сонымен қатар, көмекке зәру болған жағдайда өлген адамның ағзаларын тірі адамға да ауыстыруға болады. Өйткені өлген адам Құран мен хадисте айтылғандай, тірі адаммен бірдей құрметке лайық. Өлгеннен кейін мүшелерін басқа біреуге берген жағдайда да оның құрметі төмендемейді», – дейді имам.

Буддизмде, керісінше, мәйітке қол тигізуге тыйым салынады, тек тірі донорларда трансплантациялау мүмкін. Алайда, көптеген сарапшылар дінді "ширма" деп санайды, ал қазақстандықтардың бас тартуының нақты себебі — органдар тартып алып, сата алады деген қорқыныш. Дәрігерлер бұған заңмен тыйым салынған деп мәлімдейді, бірақ отандық медицинаға сенбейтіндердің көпшілігі мұндай фактілерді жоққа шығармайды. Адамдардың «бөлшектеніп қалу» қорқынышы еліміздегі ең маңызды саласының дамуына кедергі келтіреді.

Әлеуметтік зерттеулер көрсеткендей, адамдар донорлық органдардың қажеттілігін білсе де, олар өз мүшелерін немесе туыстарының мүшелерін трансплантациялау үшін пайдалануға келіспейді. Осындай зерттеулердің бірі адамдардың ағзаларды трансплантациялауға келісуден бас тарту себептеріне арналған. Бұл себептер:

- Ұзақ өмір сүрудің елесі - өлі дененің тұтастығын сақтау керек деген сезім, қайтыс болған адам тірі адам болып саналады;
- Қайтыс болған адамды құрметтеу қажеттілігі, бір кездері тірі болған нәрсені құрметтеу тәсілі ретінде;
- Ресми медицинаға және биомедициналық жетістіктерге сенімсіздік, мысалы, мидың өлімі критерийі және өзінің дәрменсіздігі туралы ойлау кезінде алаңдаушылық сезімі;
- Трансплантацияның табиғи емес екендігі, оның ішінде өз ағзалары басқа адамның денесінде өмір сүруді жалғастыратындығы туралы ыңғайсыздықты немесе Құдайды немесе табиғатты ренжітуден қорқуды білдіреді.

Қазақстанда трансплантология енді дамып келе жатыр, соның өзінде трансплантацияның жасалуына көптеген жоғарыда айтылған тосқауылдар бар. Осы тосқауылдарды жою үшін белгілі бір шаралар қолданылуы тиіс деп ойлаймын. Егер де трансплантацияның адам өміріне пайдасы көп екенін халыққа жеткізсек, мүмкін бұл саланың маңызы жоғарлай түседі. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамасымен 2020 жыл Волонтер жылы деп жарияланғаны белгілі. Волонтерлердің игі істері әлі күнге дейін жалғасуда, егер де белгілі бір волонтерлер тобын жинасақ, трансплантация саласындағы жобаларды ұйымдастырып, көптеген адам өмірін сақтап қалу туралы роликтер түсіріп, мұқтаж адамдарға донор іздеп, осы тосқауылдарды жою үшін жұмыстар жасап, адамдардың назарын аударудың жолын табуға болады деген ойдамын. Сонымен қатар үкімет тарапынан жағдайы жоқ, шетелде немесе өзімізде трансплантацияны қажет ететін адамдарға белгілі бір жеңілдіктер қарастырылуы керек.

Жергілікті квота алу үшін керекті құжаттарды жинап, үкіметке тапсыру қажет. Ал оны үкімет 30 күн ішінде қарастырып, егер квота беруге рұқсат берілсе, науқасты күту парағына жазады. Ал қанша күту керек екені белгісіз. Осылай науқас барлық уақытын, тіпті өмірін жоғалтып алады. (Амансаулық қоғамдық қоры сайтынан)

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Үлкен медициналық Энциклопедия [Электрондық ресурс]: <http://бмэ.орг / индекс.php> / Алғашқы бет.
2. Трансплантология [Электрондық ресурс]: оқулық / ред. М. Ш. Хубутия. -М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016.
3. Амброзиус Х. и др. Иммунология. Справочник. – Киев: Наукова думка, 1981. – 500 с.
4. Медициналық Құқық: жоғары оқу орындарына арналған оқу кешені / Сергеев Ю. Д. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2008. - 784 Б.
5. <https://zakon-kz.turbopages.org/zakon.kz/s/5048791-v-kazahstane-rastet-chislo.html>
6. <https://zanmedia.kz/31103/31103/>
7. <http://www.amansaulyk.kz/ru/kvota-lechenie-zagranizei/>